

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΚΥΘΗΡΑΪΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

19-23 Σεπτεμβρίου 2001

**Εκκλησία, Παιδεία-Εκπαίδευση
και Πολιτισμός στα Κύθηρα
(19ος - 20ός αι.)**

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

Επιμέλεια

ΓΕΩΡΓ. Ν. ΛΕΟΝΤΣΙΝΗΣ

ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΗΜΟΥ ΚΥΘΗΡΩΝ

Μεθοδολογία δημιουργίας σχολικού μουσείου ως εφελτήριο για την καταγραφή και τη μελέτη της Τοπικής Ιστορίας των Κυθέρων

ΕΛΕΝΗ ΣΠΑΘΑΡΗ - ΜΠΕΓΛΙΤΗ*

Αγαπητοί Σύεδροι,

Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο εισήγαγε τη σχολική χρονιά 2001-2002 το μάθημα της Τοπικής Ιστορίας προς «διδασκαλία» στα Γυμνάσια. Το μάθημα τούτο παρουσιάζει την εξής ιδιομορφία σε σχέση με τα μαθήματα του υπόλοιπου αναλυτικού προγράμματος: οι μαθητές καλούνται όχι να μελετήσουν κάποια ύλη, αλλά να ερευνήσουν οι ίδιοι την Ιστορία της περιοχής τους, δηλαδή να ζήσουν αφενός με βιωματικό τρόπο καταστάσεις του ιστορικού περιγύρου τους, αφετέρου τη διαδικασία της βιωματικής έρευνας. Οι εκπαιδευτικοί που θα αναλάβουν να οργανώσουν και να κατευθύνουν μια τέτοια βιωματική έρευνα θα πρέπει να δημιουργήσουν *ενεργητικές μαθησιακές ευκαιρίες*, οι οποίες θα προκύψουν από τη σύνδεση του σχολείου με την τοπική κοινωνία.

Για να αξιοποιηθεί ωστόσο η μαρτυρία της τοπικής κοινωνίας, χρειάζεται ο εκπαιδευτικός να ξεπεράσει την αντίληψη της σύνδεσης της Ιστορίας με την αφήγηση γεγονότων, τη *συμβαντολογία*. Χρειάζεται δηλαδή ένα ανανεωμένο θεωρητικό πλαίσιο που θα ανατρέψει το στερεότυπο της παραδοσιακής διδασκαλίας, πλαίσιο που να προσεγγίζει και να μελετά τις δομές μιας κοινωνίας και την αργόσυρτη μεταβολή τους, σε αντιδιαστολή προς την παραδοσιακά διδασκόμενη στα σχολεία θετικιστική αντίληψη που δίνει μεγαλύτερη βαρύτητα στις συγκυρίες και τις επαναστάσεις, και γενικότερα στις πολεμικές επιχειρήσεις. Η ίδια η αλλαγή της έννοιας της ιστορικής πηγής, η ανακάλυψη και ο πειραματισμός με νέες πηγές, το τίμημα για τις δυσκολίες που συναντιώνται στην εξερεύνηση τομέων στους οποίους η σιωπή των τεκμηρίων αναγκάζει σε μια ελαστική χρονολόγηση, υπήρξαν η πηγή της τροποποίησης του χρόνου ή των χρόνων της ιστορίας. Στην απαρχή αυτής της ανατροπής της έννοιας της ιστορικής πηγής εγγράφεται χωρίς αμφιβολία η ανάδειξη νέων πηγών της *καθημερινότητας*, της *κοινοτοπίας*, εκείνου

* Η Ελένη Σπαθάρη - Μπεγλίτη είναι Σχολική Σύμβουλος Φιλολόγων Αθήνας, Προϊσταμένη Παιδαγωγικής και Επιστημονικής Καθοδήγησης Σχολικών Συμβούλων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Περιφερειακής Διεύθυνσης Αττικής.

που αγγίζει τις ανώνυμες μάζες μέσα στη συνέχειά τους. Επιπλέον, ο ρόλος της *συλλογικής μνήμης*, της *κοινωνικής μνήμης*, η οποία σχετίζεται με το ντοκουμέντο, την καταγραφή δηλαδή του παρελθόντος με κάθε δυνατό τρόπο- καταγραφή που όσο προχωράμε προς την εποχή μας γίνεται όλο και πιο πολύμορφη, περνώντας από τα αντικείμενα της αρχαιολογίας και τις επιγραφές, στο λόγο, την εικόνα, την κίνηση και γενικότερα σε ό,τι ονομάστηκε «εθνοκείμενο» (*ethnotexte*). Έτσι, η συλλογική μνήμη μπορεί να συγκρατήσει και τις πιο απίθανες λεπτομέρειες της καθημερινής ζωής μας, δίνοντας στον καθηγητή, όχι πλέον ως απλό διδάσκοντα αλλά ως ερευνητή μιας τοπικής κοινωνίας, ένα πλούσιο υλικό για τη μελέτη και την ερμηνεία όχι μόνο των γεγονότων, αλλά κυρίως των φαινομένων, των τάσεων, των νοοτροπιών, αυτό που ονομάστηκε «ιστορία των αναπαραστάσεων» (*histoire des representations*).

Επιπλέον, εφόσον αναφερόμαστε στη συλλογική μνήμη, η Λαογραφία δύναται να έρθει αρωγός στην οργάνωση της έρευνας στο πλαίσιο του μαθήματος της Τοπικής Ιστορίας, δεδομένου ότι δίνει έμφαση στη μελέτη του *παραδοσιακού πολιτισμού*, δηλαδή του πολιτισμού που αναπτύχθηκε μέσα στο ιστορικό κοινοτικό ελληνικό μόρφωμα, και ενδιαφέρεται και αυτή-όπως η Κοινωνική και Οικονομική Ιστορία- για τις κοινωνικές δομές και σχέσεις που αναπτύχθηκαν μέσα στο πλαίσió του, γιατί αυτές αντανακλούν ένα σύνολο *κανόνων* και *προσδοκιών* των μελών της.

Η επιμόρφωση συνεπώς των εκπαιδευτικών στις τάξεις της Ιστορικής Σχολής των *Annales*, θα τους δώσει τη δυνατότητα να αξιολογήσουν έννοιες όπως *περιβάλλον*, *τρόπος ζωής*, *καθημερινότητα*, να αναγνώσουν το *ιστορικό τοπίο*, να αξιοποιήσουν τη φωτογραφία, τη χαρτογραφία, την αεροφωτογραφία, την εκδρομή σε έναν τόπο και κατ' επέκταση ο εντοπισμός στο χώρο να αξιοποιηθεί για να ερμηνευτεί η ανθρώπινη δραστηριότητα και η οργάνωση της κοινωνίας. Εξάλλου, η επιμόρφωσή τους στις ανανεωμένες τάξεις της Λαογραφίας, θα προσδώσει την ιστορική διάσταση στην έρευνα της Τοπικής Ιστορίας, δεδομένου ότι αυτή θεωρεί πλέον τα λαογραφικά φαινόμενα ως κοινωνικά και ιστορικά φαινόμενα, που πραγματοποιούνται σε ορισμένο τόπο και χρόνο. Η συνεργασία με το λαογράφο για τη μελέτη της Τοπικής Ιστορίας αποτελεί από τις πιο ενδιαφέρουσες και γόνιμες, δεδομένου ότι βασίζεται στις έννοιες του χρόνου, της καθημερινότητας, του κοινωνικού ασύνειδου, της συλλογικής μνήμης, τομείς των ειδικοτήτων αυτών που εμπλουτίζουν τη μελέτη της Τοπικής Ιστορίας.

Η επιλογή, συνεπώς, του επιμέρους θέματος της Τοπικής Ιστορίας που θα μελετηθεί σε ένα σχολείο εξαρτάται από την κατάρτιση των εκπαιδευτικών και από τη διεύρυνση των ιστορικών οριζόντιών τους, ώστε να μην περιοριστούν στα παραδοσιακά ιστορικά θέματα-πολεμικά και πολιτικά γεγονότα- αλλά να αναζητήσουν θέματα που αναδεικνύουν τις δομές της τοπικής κοινωνίας.

Αφού παρουσιάστηκε το πλαίσιο στο οποίο θα είναι σκόπιμο να κινηθεί η μελέτη της Τοπικής Ιστορίας στα Γυμνάσια, ας εξετάσουμε το ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει η οργάνωση ενός σχολικού μουσείου στο νέο αυτό πνεύμα που διέπει το μάθημα.

Το 1929 δημοσιεύθηκε από τον καθηγητή του Rochester Foyles στο περιοδικό *The Museum News* ο πρώτος ορισμός του Μουσείου, σύμφωνα με τον οποίο *Το Μουσείο είναι ένας οργανισμός του οποίου ο προορισμός αποβλέπει στη διατήρηση των αντικειμένων που απεικονίζουν κατά τον καλύτερο τρόπο τα φαινόμενα της φύσης και την εργασία του ανθρώπου χρησιμοποιούνται δε για την ανάπτυξη των ανθρωπίνων γνώσεων και τη μόρφωση του λαού*. Θα περάσουν αρκετές δεκαετίες για να διατυπώσει το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM) στο καταστατικό του το νέο ορισμό, σύμφωνα με τον οποίο *το Μουσείο, όχι μόνο συλλέγει και διατηρεί τα υλικά τεκμήρια του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του, αλλά και τα εκθέτει για μελέτη, παιδεία και ψυχαγωγία*. Είναι λοιπόν προφανές ότι ενώ ο πρώτος ορισμός αντανάκλα την τάση να ανοίξουν οι ιδιωτικές συλλογές στο κοινό για τη μόρφωσή του, όμως, στην πορεία του χρόνου, ο νέος κλάδος της Μουσειολογίας διατυπώνει ότι ο ρόλος του Μουσείου μπορεί να επεκταθεί σε δραστηριότητες που σχετίζονται ιδιαίτερα με τη μελέτη, την παιδεία και την ψυχαγωγία. Τα παιδιά και οι νέοι θα έπρεπε να είναι οι πρώτοι εκείνοι αποδέκτες του διευρυμένου ρόλου του Μουσείου. Ενώ λοιπόν το Μουσείο δύναται να διαδραματίσει ένα σημαντικότερο ρόλο στη μόρφωση και τη διαπαιδαγώγηση των νέων, παρέμεινε με τα λιγιστά εκπαιδευτικά προγράμμάτα του σε απόσταση από το σχολείο, αναζητώντας σε αυτό το κοινό του, χωρίς όμως συνεργασία με την εκπαιδευτική κοινότητα για τη διάγνωση των αναγκών που βασίζονται στο σχολικό curriculum.

Εδώ ακριβώς θα εστιαστεί η παρέμβασή μου στην εισήγηση αυτή. Η υπέρβαση της αδυναμίας διαπλοκής σχολείου και Μουσείου στο πλαίσιο των αναγκών του σχολικού curriculum θα μπορούσε να γίνει με ένα διαφορετικό τρόπο από τον αναζητούμενο από τα εκπαιδευτικά προγράμματα των Μουσείων: πρόκειται για το σχολικό μουσείο, που οι δραστηριότητές του στο πλαίσιο του μαθήματος της Τοπικής Ιστορίας, θα κινητοποιούσε ζωικές δυνάμεις των μαθητών και θα δραστηριοποιούσε την ενεργητική μάθηση.

Από τη μια μεριά, η λεγόμενη Κοινωνία της Πληροφορίας μας εισάγει σε μια νέα εποχή ανατροπών των προηγούμενων εκπαιδευτικών δεδομένων. Σύμφωνα με τις απαιτήσεις της, ο παραγωγικός πλούτος της κοινωνίας θα προκύπτει από πολίτες που θα έχουν δεξιότητες στα εξής:

- Αναζήτηση της πληροφορίας
- Ικανότητα έρευνας και καταγραφής
- Βιωματική εμπειρία και ικανότητα συνεργασίας
- Κοινοποίηση της πληροφορίας

- Οργανωτική δεξιότητα
- Επικοινωνιακή δεξιότητα
- Θετική στάση στη διά βίου μάθηση

Από την άλλη μεριά, οι τοπικές κοινωνίες μπορούν να δώσουν το υλικό για την καλλιέργεια των παραπάνω δεξιοτήτων και να συνδέσουν αρμονικά τα νέα δεδομένα με την ιστορική- με την ευρύτερη έννοια του όρου-παράδοση του τόπου. Ένα από τα πεδία πλήρωσης των παραπάνω θα ήταν η δημιουργία σχολικού Μουσείου. Ο στόχος αυτός δεν πρέπει να σκοπεύει κατευθείαν στο αποτέλεσμα, δηλαδή στη δημιουργία του σχολικού Μουσείου, αλλά στη διαδικασία της δημιουργίας του. Η διαδικασία αυτή περνά από τα εξής στάδια:

- *Ομαδοσυνεργατική μέθοδος εργασίας.* Στο πλαίσιο της, και προτού αρχίσει οποιαδήποτε άλλη δραστηριότητα υλοποίησης του Μουσείου, η μαθητική ομάδα πρέπει να γνωριστεί αναμεταξύ της σε βάθος με διαδικασίες αυτοπαρουσίασης, αλληλοπαρουσίασης, δραματοποίησης των προσωπικών στάσεων του κάθε μέλους, ώστε να μπορέσει να λειτουργήσει η δυναμική της ομάδας.
- *Βιωματική μάθηση.* Η σχολική ομάδα μαθητών βγαίνει έξω από τα σύνορα του σχολείου για να αναγνωρίσει το πεδίο της δράσης της. Η τοπική κοινωνία, ως χωροχρονική συνισταμένη αποτελεί την κυριότερη δεξαμενή άντλησης του υλικού που μπορεί να συμπεριληφθεί σε ένα σχολικό Μουσείο.
- *Καθορισμός στόχων.* Ο καθορισμός των στόχων γίνεται με πρωτοβουλία των μαθητών, αφού προηγουμένως έχουν κατευθυνθεί στην αναγνώριση του τοπίου. Το περιβάλλον είναι φυσικό, οικονομικό, κοινωνικό, πολιτισμικό. Η Τοπική Ιστορία, εξεταζόμενη από την οπτική της Ιστορικής Σχολής των Annales, μελετά το περιβάλλον στο σύνολό του και την κοινωνία διά των αλληλεπιδράσεων φύσης και ανθρώπου. Επιπλέον, η αργή κίνηση των δομών- δηλαδή η *καθημερινή ζωή*-βρίσκεται στο κέντρο του ενδιαφέροντός της. Όπως ήδη αναφέρθηκε, η εκδρομή σε έναν τόπο, η μελέτη μιας φωτογραφίας ή αεροφωτογραφίας, η καρτογραφία μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά να αναγνώσουν με απλό τρόπο και να κατανοήσουν το *ιστορικό τοπίο* από το οποίο θα αντλήσουν τα τεκμήρια του Μουσείου τους.
- *Συγκέντρωση του υλικού.* Οποιοδήποτε αντικείμενο του περιβάλλοντος των παιδιών μπορεί να αποτελέσει έκθεμα για το Μουσείο τους. Σημασία δεν έχει το έκθεμα αυτό καθεαυτό, αλλά η τεκμηρίωσή του. Τα παραδοσιακά αντικείμενα αποτελούν το πιο πρόσφορο υλικό. Υπάρχουν στα περισσότερα σπίτια και συνήθως ενοχλούν. Στο χώρο του σχολείου

μπορούν να διδάξουν πολλά στα παιδιά. Η μαγνητοφώνηση της λειτουργίας τους από κάποιον που γνωρίζει τη χρήση τους, η περιγραφή τους, η ζωγραφική τους, η σύγκρισή τους με άλλα, αποτελούν σημαντικά στοιχεία κατανόησης του κόσμου που περιβάλλει τους μαθητές. Αυτή καθεαυτή εξάλλου η τεκμηρίωση των εισαγομένων στο σχολικό Μουσείο αντικειμένων αποτελεί μια από τις σημαντικότερες διαπαιδαγωγικές και μαθησιακές δραστηριότητες που μπορεί να προσφέρει ένα τέτοιο Μουσείο.

Τεκμήρια του πολιτισμού δεν είναι μόνο τα υλικά τεκμήρια αλλά και οι μαγνητοταινίες με παραμύθια που τα έχουν αφηγηθεί παραμυθάδες ή γιαγιάδες, βιντεοσκοπήσεις παραδοσιακών δραστηριοτήτων, συγκέντρωση παλιών παιχνιδιών αλλά και καταγραφή ομαδικών παιχνιδιών, η φωτογράφιση του οικισμένου χώρου αλλά και η φωτογράφιση των αγροτικών δραστηριοτήτων. Εξάλλου, έκθεμα σε ένα σχολικό Μουσείο δεν είναι κατ'ανάγκη ένα παραδοσιακό αντικείμενο. Οτιδήποτε πρόσφατο, του οποίου αναγνωρίζουμε ακόμα τις λειτουργίες, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να κατανοήσει το παιδί πως στο μέλλον θα είναι παλιό και ενδεχομένως μη ταυτοποιήσιμο. Η λειτουργία του εκθέματος δεν είναι αυτοδύναμη: διά του εκθέματος, ο μικρός μαθητής μπορεί να προβληματιστεί πάνω στις έννοιες «παραλθόν», «παρόν», «μέλλον» ως συνισταμένες της πορείας του ανθρώπου και της εξέλιξης του πολιτισμού.

- *Οργάνωση εκθέσεων.* Τα αντικείμενα και άλλα στοιχεία που θα συγκεντρωθούν δεν είναι σκόπιμο να τοποθετηθούν σε προθήκες. Από παιδαγωγική άποψη, το χάος που θα δημιουργηθεί από τη συγκέντρωση των πιο ετερόκλητων αντικειμένων αποτελεί και το πιο δημιουργικό στοιχείο του Μουσείου. Οι πιο μεγάλες και φημισμένες συλλογές αποτελούνταν στην αρχή από τα πιο ετερόκλητα αντικείμενα. Όπως ο ιστορικός παίρνει από τις πηγές του πληροφορίες ανάλογες προς τις ερωτήσεις που θέτει σε αυτές- γιατί οι πηγές δεν είναι ποτέ και σε καμία περίπτωση ουδέτερες- έτσι και οι μικροί μαθητές θα πρέπει κάθε φορά να αναζητήσουν από τη δεξαμενή αυτή των ετερόκλητων αντικειμένων τα εκθέματα για την οργάνωση της επιλεγόμενης κάθε φορά έκθεσης. Μια βιτρίνα σε ακινησία που η μια μετά την άλλη, οι τάξεις του σχολείου τη βρίσκουν έτοιμη, δεν έχει καμία ουσιαστική παιδαγωγική λειτουργία: λειτουργεί κατά βάση ως διακοσμητικό στοιχείο που δίνει κύρος στο σχολείο. Αξία έχει η επικοινωνία ανάμεσα στους μαθητές για την οργάνωση εκθέσεων.
- *Κοινοποίηση της πληροφορίας.* Μια έκθεση αποτελεί τον πυρήνα συσπείρωσης του συνόλου του σχολείου. Ο καθένας μπορεί να προσφέρει, να συζητήσει, να προβληματιστεί, να αγγίξει τα εκθέματα, να παίξει με αυτά. Οι μαθητές βγήκαν έξω από το χώρο του σχολείου, στην κοινωνία για να αναζητήσουν το υλικό τους. Έρχεται η ώρα να καλέσουν τα μέλη

της τοπικής κοινωνίας και να της παρουσιάσουν τα αποτελέσματα της δουλειάς τους. Οι αφίσες, οι ζωγραφισμένες προσκλήσεις, η επικοινωνία με το εξωσχολικό κοινό είναι υπόθεση όλων. Αποτελεί κατεξοχήν καλλιέργεια επικοινωνιακών δεξιοτήτων στους μαθητές. Αλλά και η αναζήτηση άλλου σχολείου για να περιοδεύσει η έκθεση ή να ανταλλάξει με κάτι που μπορεί να προσφέρει το σχολείο εκείνο, αποτελεί μέρος της ανάπτυξης επικοινωνιακής δεξιότητας. Άλλωστε, ένας εκπαιδευτικός φάκελος με φωτογραφικό υλικό και εκπαιδευτικές δραστηριότητες σχεδιασμένες από τους ίδιους τους μαθητές κατά το πρότυπο των εκπαιδευτικών φακέλων που σχεδιάζουν τα Μουσεία για την απασχόληση των μικρών επισκεπτών τους, μπορεί να αποτελέσει κι αυτός μια από τις δραστηριότητες ενός σχολικού Μουσείου.

Θα έλεγα ότι οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές των Κυθήρων είναι τυχεροί για δύο λόγους: αφενός ο καθηγητής κ. Γεώργιος Λεοντσίνης, σε συνεργασία με την καθηγήτρια κ. Μαρία Ρεπούση, συνέγραψε το σχολικό βιβλίο της Τοπικής Ιστορίας το οποίο απευθύνεται στους εκπαιδευτικούς, παρουσιάζοντάς τους με πληρότητα τα θεωρητικά εργαλεία για να εργαστούν ως ερευνητές της Τοπικής Ιστορίας, αφετέρου στα επιμέρους παραδείγματα τρόπων έρευνας της Τοπικής Ιστορίας, ο κ. Λεοντσίνης φρόντισε να συμπεριληφθεί ξεχωριστό κεφάλαιο για τα Κύθηρα, τιμώντας έτσι το νησί. Επιπλέον, η καθιέρωση του Πανελληνίου Συνεδρίου Κυθηραϊκών Μελετών πλουτίζει τις δεξαμενές από τις οποίες μπορούν να αντλήσουν οι εκπαιδευτικοί την ερευνητική και καθοδηγητική τους δραστηριότητα στο πλαίσιο του μαθήματος.

Καταλήγω, λοιπόν, συνοψίζοντας ότι Μουσείο δεν σημαίνει μόνο επίσκεψη σε Μουσείο ή πρόσκαιρη εκπαιδευτική δραστηριότητα σε Μουσείο, σχεδιασμένη ερήμην των αποδεκτών με περιορισμένους στόχους, αλλά σημαίνει και σχολικό Μουσείο, που δεν είναι κτίριο, δεν είναι βιτρίνες, δεν είναι εκθέματα, δεν είναι προκατασκευασμένες δραστηριότητες, αλλά είναι ένας μικρός οργανισμός σε διαρκή οργανισμό. Εδώ δεν έχει σημασία το τέλος της προσπάθειας, το στήσιμο δηλαδή μιας προθήκης, η Ιθάκη, αλλά το ταξίδι, οι δραστηριότητες. Οι εκπαιδευτικοί, με την τεχνογνωσία τους, θα πρέπει να μπορούν να κρατούν κάθε χρόνο και κάθε στιγμή της παιδαγωγικής διαδικασίας μια ανοικτή ευκαιρία για διαπαιδαγώγηση των παιδιών σε δύο πεδία: στις δεξιότητες εκείνες που θα τους ετοιμάσουν στο να διαχειρίζονται τις σχέσεις τους με την πληροφορία και τις σχέσεις τους με τους άλλους στο μελλοντικό εργασιακό τους χώρο, αλλά και στην ανάπτυξη μιας προβληματισμένης ματιάς τόσο στο άμεσο ιστορικό τοπίο όσο και στο σύγχρονο περιβάλλον στο οποίο ζουν, ώστε να αναγιγνώσκουν σε αυτό τις δραστηριότητες της κοινωνίας, τις πολιτισμικές εκφάνσεις της, αλλά και τη σχέση της με το παρελθόν και το μέλλον.